

Móra Regina

ÁKÁCOK ALATT

Under the robinia-tree

Hózsa Éva: *A novella Vajdaságban*. Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2009

„A kötet... egy a sok lehetséges újra- és továbbgondolások közül...”¹ A műfajmonográfia első része az *Ákácok alatt – Akácok alatt* címet viseli: a helyi színek elméletével, a vajdasági magyar irodalom első „seregszemléivel” (antológiáival) foglalkozik, ezek szerzőivel és alkotásaikkal, az antológia(-ák) befogadástörténetével, a couleur locale-lal polemizáló későbbi antológiákkal, nemkülönben az antológiával mint (műfaji?) lehetőséggel.

„A jugoszláviai magyar irodalom antológiákkal, almanachokkal indul”² – idézi a szerző Gerold László ide vonatkozó megállapítását. Az irodalmi központtól elválasztva, Trianon után nincs a Vajdaságban magyar irodalom. Ezért a különböző esztétikai kvalitású irodalmi tettekre képes irodalmárok próbálkozásai, noha kiváltják az aktuális korszak és az utókor kritikusainak bírálatát, mégis hozzájárultak a vajdasági magyar irodalom létrejöttéhez, és részt vállaltak fenntartásában. A szerző ilyen értelemben tekinti át és vizsgálja a kezdetektől napjainkig keletkezett almanachok természetét, az „alapítók” és szerkesztők szerepét, kutatja az irodalmi pályázatok jelentőségét, és értelmezi a lokális színek bármely – akár annak ironikus (mint Aaron Blumm *Csáth kocsit hajt* című novelláskötetében) – formában történő megjelenését és folyamatos jelenlétét irodalmunkban.

Hózsa a fentiekben vázolt térspecifikus jelenség miatt nem kerülhette meg a(z) (új) novella műfaji meghatározásának problémáját, hiszen a Boccaccio-féle mintanovella már nem követhető: a térségi témák és létformák; a sinkeresés, az albán menekültek, az egzisztencialista Végel-szereplők és a zsákutca lakóinak élete nem jeleníthető meg hagyományos elbeszélői eljárások, a klasszikus értelemben vett novella eszköztárának felhasználása révén. A novellafüzér-darab, a lelki útirajz, a dokumentumnovella, a szociográfia- és a szótár-formák, a szöveg, a textus vagy éppen a „novella helyett”-műfajok születése valóban szükségessé teszi a novella, illetve fajjai/alfajai jellemzőinek részletezését, magyarázatát. Ezért *A vázlattól a prózai archívumig* rész műfajelmélettel foglalkozó műveket vesz görcsö alá. A hagyománytól való eltávolodás, a kispróza formájának válto-

¹ Hózsa Éva: *A novella Vajdaságban*. Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2009. 10.

² Gerold László: *Antológiák az út mellett* = Hungarológiai Közlemények, 2001. 4. 36–45.

zása a tartalom megváltozását is magával hozta. A műfajmegnevezések kérdései és az egyes novellák pontos műfaji megnevezései, a novellák formájának és tartalmának szoros kapcsolata (az interpretáció egyik elhanyagolhatatlan része!) képezi a legfontosabb kérdésfeltevéseket és vizsgálati pontokat. Hogy a forma mennyire fontos, mennyire kiemelendő a befogadást tekintve, nem vitatja az a Herceg-kritika (*Egy irodalomtörténet anatómiájáról*), amely Thomka Beáta *A pillanat formái* című tanulmánykötetével folytat diskurzust, s amelyet a műfajmonográfia szerzője mint „szerepcsere” révén („literátor az elméletről”) létrejött írásról beszél. A vizsgált szöveg tanúsága szerint azonban az irodalomtudomány képletei másodlagosak a „kis vidéki céh literátora”³ nézőpontjából.

A tanulmánykötet harmadik része tovább boncolja a hagyományos novellától való eltávolodás eseményeit, olyan „szétrobbanás”-t (*Novella, metanovella és más szétrobantások az Új Symposionban*) tár elénk, mely drasztikus változásokat jelent. A további vizsgálati pontok is a redukáltabb formák, a forma anatómiájának boncolgatását jelentik. Műfajkavalkád ez a Peremen. A destruktív jelek a novella távlatainak kérdésére hívják fel a figyelmet. A kiveszés és a prózai kísérletek⁴ dilemmái is felmerülnek. A cselekményességet, a mikszáthi anekdotikus novellahagyományt felváltják a töredezetebb, sűrítettebb, redukáltabb prózaformák, ha egyáltalán a redukció(=csökkentés, korlátozás, leegyszerűsítés) kifejezés használható e kontextusban. A flashback és az elbeszélésfűzér (Gion Nándor), a lelki útirajzok (Juhász Erzsébet, Dudás Károly, Szathmári István), a dokumentumszerű történelmi lejegyzések (Németh István), a városmitológia (Lovas Ildikó, Szathmári István), a női princípium megközelítése egy tárgy egy fotó kapcsán (Lovas Ildikó, Bence Erika), az intertextualitásra építő novellakapcsolások (Aaron Blumm), a vitairat (Végel László), a szótárszerűség közelében (Bence Erika), a partitúra (Jódal Rózsa) és a reduktív nyelviség/monotázstechnika alkalmazása (Jódal Kálmán) válnak alkalmassá a „mindig megújuló irodalmi igények kielégítésére”⁵.

A „Tólig. Oda-vissza”⁶-meghatározás kiemelésével a bemutatott műfajmonográfia azon lényegi elvét hangsúlyozzuk, mely szerint nincs hierarchia a kispróza műfajai, a sokszínű peremvidéki novellatípusok között. A szerző is *a novelláról* beszél, még ha megkülönbözteti is típusait, disztíngválja formáit és elkülöníti a különböző típusok szervező elveit. A kötetet olvasva nem távolodunk el a novella fogalmától és formájától; „éppenséggel benne vagyunk”⁷, ahol a forma irányítja az olvasó elvárásai horizontját.

³ Megjelent az Üzenet 1989. 2. számában, 152–153

⁴ Bányai János: Írói szigorúság nélkül = B. J. Könyv és kritika II. Újvidék, 1977. 229.

⁵ Hózsá i. m., 81.

⁶ Szirák Péter: Novella és más műfajok a többirányú olvasás összjátékában. =Alföld, 1998. 2. <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00026/szirak.html>

⁷ I. h.

„Ma írni kell, és nem csevegni, be kell kapaszkodni valamibe, gyökeret eresztetni, színt kell vallani, új embert, új világot teremteni... S akkor nem szabad megtagadni a földet, az időt, amelyen építeni kötelességünk.”⁸

A fenti Szenteleky-elv szellemében formálódott *A novella Vajdaságban Szövegmutatvány* című záró fejezete, amely antológia: a szerző novellaválogatását tartalmazza. A novellaválogatásból a peremközérzet érződik, azé a peremé, amely a maga határaival, kisebbségi közérzetével, másságával, felemásságával, kétnyelvűségével, elszigeteltségével és egyben a világ felé való nyitásával különös, egyedi, megismételhetetlen alkotásokat prezentál.

Szenteleky Kornél idézett írása volt a válogatás irányadója, az a szöveg, mely megjelenése óta az érdeklődés (és viták) középpontjában áll: szövegek vannak – mind a mai napig – diskurzusban vele. „Nincsenek közös művészi elveink”⁹, ezért kell a Taine-féle környezet, és a „szellem a fontos”¹⁰ kijelentés. Megesehet, hogy a zsákutca a végeredmény. „Lehet, hogy tévedtem... zsákutcába vezetem irodalmunkat...”¹¹, írja Szenteleky. De a zsákutca is része a vajdasági novellának. Az, ahol oda és visszafelé is ugyanazzal vagyunk kénytelenek szembenézni, az Aaron Blumm-féle zsákutca, a végeli, gioni és Németh István-szerű sziget, ahol az emigráció kérdésével, az örökös otthontalansággal, a bizonytalan egzisztenciával, a Szathmári-novellák óriási magányával, a háborúval, élet-halál kérdéssel, a boldogság és boldogtalanság egymásnak feszülő ellentétével, a vajdasági élet filmkockáival találkozunk.

Farkas Geizának a válogatásban szereplő műve már az *Ákácok alatt* (1933) című antológiában is szerepelt; Majtényi (Markovich néven) ugyanitt egy másik novellával. Szirmai Károly, Németh István, Brasnyó István, Gion Nándor a *Különös ajándék* (1975) alkotói között voltak jelen. Csáth Géza közölt két művének besorolása a tematikai szempont rendező sajátosságaira is utal, az intertextualitás fontosságára. A kronológiai, tehát a szerzők születési időrendjét mint besorolási elvet a művek tematikai szerveződése szakítja meg. Pl. *A varázsló kertjével* Szathmári István *A kertész és a csók* című novellája áll diskurzusban. A két szöveg kölcsönhatása kihat a novellagyűjtemény struktúrájára, megváltoztatja azt, és így egymás mellé helyezve összetettebbé válik a két mű olvasata. Tolnai azbesztruhája (*Az azbesztruha*) és Brasnyó István képmása (*Az imágó*) szintén párbeszédet folytat: pl. a rejtőzés, a más bőrbe való bújás jelenségről az idegen világban.

A medialitás jelenléte figyelhető meg Csáth Géza *Tavaszi ouverture* és Tolnai Ottó *Valóságso* című munkájában, melyek keretbe foglalják a *Szövegmutatvány* novelláit. A két novella szerepe épp az, mint a Dekameron keretszövegeinek

⁸ Szenteleky Kornél: *Ákácok alatt* = Hózsai Éva i. m., 177.

⁹ I. h. 176.

¹⁰ 178.

¹¹ 179.

(*Elöljáró beszéd; Végezetül szól az írórdeák*). A két századforduló egy-egy alkotása a más művészeti ágakhoz való kapcsolódás (irodalom-zene; irodalom-valóság), az intermedialitás révén képez analogikus kapcsolódást, s képezheti együtt a novellaválogatás keretét.

Hózsá Éva könyvében a műfajkonstrukció problémái, a vajdasági novellisták és novelláiknak sora, a perifériáról a centrumba való átjárhatóság kihasználása és a felmerült problémák továbbgondolása, valamint a továbbgondolás lehetőségének felkínálása részletes és átfogó képet ad a vajdasági magyar novelláról.